

ЈЕЛЕНА МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ

ЧЕТВРТА КЊИГА СЕОБА

Милош Црњански је 1929. године објавио роман *Сеобе*, а 1962. године *Друју књију Сеоба*. Слободан Владушић сматра *Хазарски речник* Милорада Павића *Трећом књигом Сеоба*. У есеју „Павић и добра држава”, штавише, пише о сеоби Хазара у снове, који репрезентују државу Адамовог тела, али треба имати у виду да је *сан* за Хазаре „стање бистре свести” и „трнутак највишег испуњења живота”. Очигледно је да у овом контексту треба хазарске снове самерити са сном Вука Исаковича и српског народа о Русији, звезди и могућности неке Нове Србије у којој би сачували свој идентитет.

Роман *Омама* био би стога *Четврти књигом Сеоба*. Пишући виртуозну монографију *О завршејку романа. Смисао завршејка у роману Друја књигом Сеоба Милоша Црњанског*, Мило Ломпар уочава да *сеобе* постају предмет „приповедачке рефлексije, а не само приповедања” и у апострофирању „друге књиге” уочава потенцијални „библијски одјек”, док у контексту Црњансковог читања Ралија, тумачи да је „друга” уједно „последња” његова књига *Сеоба*, јер, како каже писац, „такво је наше време било, боље је нека остане тако”. Павићево време, очигледно, дало је свој одговор епохе, јер су се Срби утапали и нестајали унутар државе у којој су живели. Епоха 21. века и нестанак СФРЈ и СР Југославије са мапе света, условили су и настанак *Четврте књиге Сеоба*, којом се најгрубље речено, иронизовано тематизују непрестане и интензивниране сеобе српског народа у Немачку и готово манијакално учење немачког језика, зарад наводног бољег живота.

Како би роман *Омама* заиста функционисао као *Четврти књигом Сеоба*, писац је успоставио интензивни дијалог како са Црњанским, тако и Павићем, али дискретно и ефектно. Милош Црњански јесте један од кључних ликова романа, а време радње смештено

је у 1928. годину, када су *Сеобе* штампане у наставцима у *Српском књижевном гласнику*. *Омама* је штампана на латиници, али фрагменти из *Сеоба* дати су ћириличним писмом, као и делови Дучићеве песме „Залазак сунца”, „Хајде, Јано, коло да играмо” и песме „Познај самога себе” Јована Христића. Ови функционализовани цитати истовремено откривају симболички значај Кајмакчаланске битке за српски народ и Милоша Црњанског, али откривају и ауто-поетичке споне са романима *Forward*, *Ми*, *избрисани* и *Велики јуриш*. Дучићеве стихови и песма „Хајде, Јано” рецитују се и одјекују Кајмакчаланом пред јуриш добровољаца војводе Вука и представљају неку врсту аманета и завета.

Друџа књиџа Сеоба присутна је најснажније кроз наслов *Омама*, јер су земље у које су се Срби селили биле све супротно од оног што су очекивали, дакле, једно огромно разочарање, халуцинација, фатаморгана, привиђење и бајка. То је исходиште и свих сеоба данашњице. Одговор који нуди роман на ово питање јесте једно неизговорено, али присутно Шантићево „Остајте овдје” и борите се за себе и свој народ овде! Уместо немачког, научите српски, а затим „Научите пјесан” (Миодраг Павловић): „Браните се! Научите песму! [...] и стојте мирно кад се зачује питање / ко ће међу вама да затвори врата [...] усред овог рата који сећање брише / научите пјесан, то је избављење!” Зато и „Епилог или Садржај” на крају Владушићевог романа можда треба схватити као дијалог са Павићевом „Завршном напоменом о користи овог речника”, којим се подвлачи снага и спасоносна моћ књиге и књижевности, љубави, породичних вредности и интелектуалног поштења.

Слободан Владушић, поред наведених релација, премрежава роман бројним експлицитним и имплицитним алузијама на стваралаштво и рад Милоша Црњанског. „Селисмо нашу крв [...] Она је наш страشان понос” из „Химне” пронашла је своје језовито упориште у роману *Омама*, кроз трговину крвљу и органима, поред осталих, и оних Срба који су аргатовали у Немачкој. Судбина тих људи кондензовала се у лик Милутина Топаловића, који је нестао, али за којим упорно, детективски трагају Милош Црњански и Милош Веруловић, као Шерлок Холмс и доктор Вотсон. Они га траже, нарочито, јер се ради о Србину. Сваки Србин је важан! Црњански у роману каже како „верује да тај човек није више међу живима. Глас му је тронут, као да Топаловића познаје деценијама. А никада га није ни видео.” Црњански у поеми „Србија” пише „умрећу због Србије, а нисмо се ни срели”. Владушић рачуна са тим, када у десетом поглављу наводи реченицу: „Може ли се умрети за СХС?”, али се на овај начин сугерише да је Милутин Топаловић синегдоха за *Србију*. Може ли се онда одустати од потраге за Топаловићем

и његовим спасењем? Није, дакле, та потрага бизаран већ херојски чин. Кајмакчалан на то позива и „подиже”. Отуда је потрага за Топаловићем еквивалентна пробоју Солунског фронта у *Великом јуришу*.

Црњански и Веруловић су „копали до дна”, како се наводи на задњој страни корица романа. Из поглавља у поглавље, као кроз кругове дантеовског пакла или берлинског Вавилона, ишли су до самог његовог дна, на коме би требало да буду издајници. Они наилазе на издајнике хуманитета у најширем смислу, на различите облике десетковања становништва на планети, од Института за контролу рађања, до различитих болести, епидемија и ратова. Хоризонти биополитике су, дакле, једна од кључних тема романа. Песничким језиком Пола Целана говорећи, искусили су „црно млеко” Берлина, слушајућу његову „Фугу смрти”.

Не спомињем случајно ову метафору, јер је мотив дојки један од најприсутнијих у роману и контрастно је постављен у односу на Мадону Породилу или Дојиљу из путописа *Љубав у Тоскани*. Женске груди у Немачкој одраз су искључиво сексуалности и духа ајгирства, па немају ауру уметничког, животног и светог, као код Црњанског. Насупрот немачким кобасицама, масовном клању стоке и смраду берлинског ваздуха, који је налик на југовину из *Проклетје авлије*, стоји занимљив италијански оброк Макса де Грота, који чине шпагете, сос од парадајза, маслиново уље, лук, першун и босиљак. Можда је овај оброк тиха сугестија да у њему треба видети обрисе хуманитета.

Владушић је јак у детаљима и код њега у том погледу нема пуких произвољности. Пакетићи цукера којим су се плаћале проститутке у *Рођином њезгу* вишестепено су семантизовани, и то не само кроз ироничну реченицу да су Пруси у свако јело стављали шећер. С једне стране, отвара се дијалог са причом „Света Војводина” и Пантелијом Попићем, где се кроз расподелу шећера огледа његов однос према супрузи и љубавници која је у међувремену постала супруга. С друге стране, имамо посла са актуелном немачком серијом *Берлин, Вавилон*, у којој се директно експлицира овакав начин исплате.

Пажљивији читалац запазиће засигурно и кишовски мотив орахове љуске којим се отвара питање кенотафа у роману, али и наизглед енигматичан сок од јоргована или цветове дуда. У *Друјој књижи Сеоба* јорговани су били једно од обележја Вијене, а дудово дрвеће део окућнице капамације Гроздина. Служење сока од јоргована у српској амбасади у Берлину упућује на везу Берлина и Вијене, тј. Немачке и Аустрије, али оба флорална мотива обележје су српског однарођавања. То нам је упечатљиво посредовано

и нестанком пиротских ћилима из српске амбасаде, као нечег карактеристичног и препознатљивог за Србе.

Да Срби не би нестали као Хазари треба, разуме се, задржати пиротске ћилиме, „спознати самог себе” и сачувати памет, тј. мозак, јер овај орган се, за разлику од осталих, не може заменити. Мозак Срба је српска књижевност, а ако то изгубимо, ако одустанемо од Милутина Топаловића, онда ће нас појести пси и мачке на депонијама Немачке, без гроба и обележја. Српска књижевност је стога завет нашег опстанка, наше „стање бистре свести”, „величина државе у дубини времена” и звезда у „бескрајном плавом кругу”. Овај роман уједно је њена одбрана, будући да њеном дискредитацијом, дискриминацијом и ниподаштавањем, нестајемо као народ.

Др Јелена Ђ. Марићевић Балаћ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
jelena.maricevic@ff.uns.ac.rs